

Uvod

U ovom izlaganju želim, pored odgovora na pitanje u nazivu ove tribine, detaljnije analizirati pojmove koji se tu spominju i koji izazivaju mnoge diskusije u javnosti, a to su Nacionalni identitet, kojega bi se trebalo, ili ne, odreći, zatim Europa – Europska Unija – što je to zapravo; i konačno, kako se iz analize tih pojmova mogu izvući zaključci za specifično hrvatsku situaciju.

Nacionalno, nacionalni identitet i ostalo

U posljednje vrijeme na udaru je sve što se vezuje s pojmom nacionalnog, pa tako i nacionalni identitet, nacionalni interesi, nacionalna država. Posebno su česti napadi na «nacionalizam» – riječ koji je dobila, ili joj je nametnut potpuno novi smisao od prvotnoga, te se više ne smije upotrebljavati u ranijem značenju domoljublja, patriotizma, nego samo u značenju najgoreg šovinizma. Ili točnije – to je postala «etiketa», riječ koja nema uopće preciznog značenja nego najčešće služi kao sredstvo optužbe i diskvalifikacije.

Naravno, to vrijedi samo kada se radi o malim narodima, dok moćni i veliki imaju pravo na sve manifestacije nacionalnoga, što se smatra potpuno normalnim.

Nacionalizam je tako – ne ulazeći ovdje u sve ostale povijesne okolnosti koje su uzrokovale i pratile npr. događaje, sukobe i ratove prošloga strašnog i krvavog stoljeća u Europi, - označen gotovo jednim uzrokom svih zala i problema. Po toj simplicističkoj formuli kada se suzbije «nacionalizam», a to najčešće znači - nacionalni osjećaji malih naroda, i kad ih se stavi pod tutorstvo velikih patrona, nestat će svi problemi, svi neželjeni sukobi.

Je li sve baš tako jasno i jednostavno ? Koja je uloga nacionalnoga, je li to legitimni kompleks pojmova, osjećaja i djelatnosti, ili pak nije, pa ga treba proskribirati i eliminirati? Je li npr. nacionalni identitet negativan i štetan, npr. za dostizanje neke buduće utopije, ili je možda dozvoljen, prirodan, pa čak i potreban ? Ili, ako je dozvoljen i potreban velikima možda ga trebaju i (brojčano) mali narodi.

Čovjek, društvene strukture i identiteti

Želim u prvom redu podsjetiti da nacionalni identitet nije nešto posebno i izuzetno u hijerarhiji čovjekovih duhovnih i materijalnih kategorija, nego tek jedna – i to važna – karika u sustavu koji slijedi iz čovjekove potrebe da stvara socijalne strukture u kojima bolje živi i u kojima može realizirati svoje egzistencijalne potrebe. Taj lanac započinje, naravno, s obitelji – užom i širom, nastavlja se u užoj zajednici – selo, gradska četvrt, grad, zatim regija, te nacija odnosno država, i možemo tu uključiti i civilizacijski bliske šire regije poput, za nas Hrvate, Srednje Europe ili Mediterana, ili čak čitave Europe.

Pored ovog niza struktura postoje – naravno - i brojne druge, utemeljene u prvom redu na vjerskoj pripadnosti, zatim profesiji, raznim interesima od gospodarskih, kulturnih, športskih, zatim specifičnih potreba mladih, starih, umirovljenika, i tako u beskraj. Baš taj multiplicitet struktura i mreža interesnih skupina i njihova djelatnost čine bogatstvo i temelj suvremenog društva, ali nalazimo ih već i u najprimitivnijim ljudskim zajednicama.

Evidentno je također da se ove strukture, pa i elementi identiteta pojedinca, višestruko prekrivaju: Pripadnost svakoj od više društvenih struktura čini dio osobnog identiteta svakog pojedinca, a s druge strane svojim sudjelovanjem pojedinac unosi i svoj prilog zajedničkom, ukupnom identitetu.

Pravo na identitete – ljudska prava

Postojanje ovakvih društvenih struktura i slobodno sudjelovanje u njima ujedno su i temeljna ljudska prava, a ta se najčešće – osim u izuzetnim slučajevima poput razmatranoga – niti ne dovode u pitanje. U ovom primjeru moramo pak dodatno uočiti isprepletenost pojmova osobnih/pojedinačnih i kolektivnih/zajedničkih prava, koja se ponekad svojevrijem i neopravdano razdvajaju.

Drugim riječima: Osobna ljudska prava ne mogu se odvojiti od kolektivnih – nema tih apstraktnih prava pojedinca koja bi on mogao ostvariti izvan sudjelovanja s okolinom, s društvom u svim njegovim prirodnim strukturama. Svaki pokušaj razdvajanja je najčešće indikacija ili neshvaćanja ili želje za manipuliranjem tim sada tako često zloupotrebljavanim pojmom ljudskih prava.

Redukcijom na isključivo osobna prava zapravo se ona ukidaju. Sjetimo se samo pokušaja da se u totalitarizmu često proklamirane vjerske slobode redefiniraju na “pravo pojedinca”, na njegovu privatnu stvar, osobnu, izoliranu vjeru, bez ikakvih širih socijalnih implikacija, što zapravo vodi do negacije svake religije, i samim time ukida slobodu vjere pojedinca.

Moram ovdje naglasiti nešto evidentno: Kao i u svemu drugome, ove spomenute kategorije mogu imati blagotvornu ulogu, ali isto tako mogu biti zloupotrebene, kao što se dogodilo toliko puta, i upravo sada se događa, i što nitko ne bi trebao braniti niti zagovarati. No takve devijacije mogu se dogoditi sa svim društvenim institucijama, pa ipak to nije razlog da ih se nastoji uništiti, osobito na ovakav jednostran način.

Sve ove spomenute strukture reguliraju inherentne sukobe interesa u društvu, a baš njihov multiplicitet i kompleksnost imaju važnu ulogu, jer ograničavaju uspostavu dominacije jednog od segmenata društva, jedne interesne skupine, dakle uspostavu totalitarne vlasti.

Moramo se također sjetiti da je razvitak europske uljudbe i demokratskog društva omogućila upravo podjela vlasti karakteristična za zapadno kršćanstvo, dualizam svjetovne i duhovne vlasti, pa i sve tenzije i sukobi među njima, jer se društvo moglo slobodnije razvijati u prostoru slobode između tih dviju snaga. Za usporedbu možemo pogledati neka istočnjačka društva u kojima je cezaropapistička veza svjetovne i duhovne vlasti stvarala monopol vlasti koji je sprečavao – a ponedje i sada sprečava duhovni i materijalni razvitak.

Baš zato su ove strukture uvijek bile na udaru totalitarnih ideologija i režima – sjetimo sa samo napada na Crkvu kroz čitavu povijest, a osobito od 18. stoljeća nadalje (ne ulazeći u sve njezine devijacije i pogreške). Trebalo je ukloniti suparnika koji je sprečavao uspostavu apsolutne vlasti. Ili pokušaja eliminacije institucije obitelji – i u tome su se komunizam i nacizam vrlo dobro slagali – a taj pokušaj i dalje traje, čak potpomognut zloupotrebom rezultata biomedicinskih istraživanja.

U tom kontekstu bilo bi čudno da se na udaru nije našla i nacija, kao još jedna struktura koja, zajedno s već spomenutima, omogućuje obranu interesa pojedinaca, osobito slabih i nemoćnih, te zajedničkih etičkih i moralnih vrednota, kolektivnih interesa čitavog naroda. Najčešće – kako sam već rekao – maloga!

I tu možemo iz povijesti nešto naučiti. Nekada veliki osvajači nisu tražili velika opravdanja za svoje osvajačke pohode. U novije doba, u strašnom 20. stoljeću, postalo je moderno geopolitičkim i lukrativnim interesima pojedinih država ili moćnika davati “uzvišenija” opravdanja, od vjerskih motiva (nažalost!), pa do širenja slobode, bratstva i jednakosti, pa do zaštite interesa arijevske rase, pa do zaštite interesa radničke klase, oslobođenja, širenja demokracije, i tako dalje. Na tom tragu nastajale su npr. doktrine poput one o ograničenom suverenitetu, koja je tako željela eliminirati nacionalnu državu kao prepreku agresiji i realizaciji interesa – moćnijeg! Slijedila je najnovija verzija utemeljena na ljudskim pravima (čijim?), slobodnom tržištu i globalizaciji. Danas smo izgleda svjedoci najnovije mode kada se opet ne traže niti pokušavaju naći uvjerljiva opravdanja za kršenje međunarodnih pravnih, ali i ljudskih i moralnih normi, nego se uski i kratkoročni nacionalni interes (moćnih!) postavlja kao najviši i jedini kriterij ponašanja.

Vidimo dakle da nacija, i država kao njezin pravni i materijalni okvir, mogu i trebaju biti legitimni zaštitnici ljudskih prava jednog naroda, i njegova identiteta, koji je definiran svojim prioritetima i načelima po kojima se želi organizirati i živjeti – u skladu, naravno, s onima koji ga okružuju, uz poštivanje načela tolerancije. Nije to ništa novo – odavno je prihvaćeno pravo samoopredjeljenja, pravo svakog naroda na svoju državu, pa i na zaštitu svog nacionalnog identiteta. I obratno, udar na nacionalni identitet, baš kao na sve druge elemente čovjekove individualnosti, njegove posebnosti i osobnosti, flagrantno je kršenje ljudskih prava. Kao što čovjek ne može živjeti bez svoje individualnosti, tako ni narod ne može bez svog identiteta. Uništenje ljudskog bića zove se umorstvo, a uništenje jednog naroda genocid.

Stoga je odgovor na pitanje u nazivu ove večerašnje Tribine – treba li se hrvatski narod odreći svog identiteta, vrlo jasan: Niti se treba, niti se može odreći svog identiteta, jer bi to bio protunaravan postupak ravan samoubojstvu. Umjesto toga treba se okrenuti pravom pitanju i problemu: Kako sačuvati svoj identitet (a to znači opstanak)? Ili točnije – kako sačuvati ono što je bitno, što doista čini temelje hrvatskog nacionalnog bića, a ostale značajke (posebno mane!) mijenjati i prilagoditi novim prilikama – u Hrvatskoj, u Europi i svijetu.

Koja i kakva Europa – Europska unija, ili nešto drugo?

Već godinama se u javnosti ponavljaju brojne tvrdnje da «moramo ući u Europu», integrirati se,

prilagoditi, ali isto tako da smo «već odavno dio Europe», itd, itd.

Međutim, usprkos činjenici da procesi europskih integracija traju na različite načine već pola stoljeća, usprkos brojnim i vrlo uspješnim koracima u tom procesu, još uvijek se postavlja temeljno pitanje konačnog cilja, koja i kakva je to Europa :

- Je li to geografski pojam, kontinent koji se proteže od Urala do Atlantika,
- Je li to politički ili gospodarski pojam, sadašnja ili neka buduća EU, ili nešto treće, novo i neočekivano ?
- Je li to možda kulturni ili duhovni pojam, nešto vezano uz zajedničku povijest, tradiciju, sustav vrednota, dostignuća znanosti i umjetnosti, način života, institucije demokratskog društva koje su se razvile na temeljima judeo - kršćanskih načela i grčkog rimske kulture?
- Je li to buduća političko-gospodarska zajednica bazirana na spomenutom duhovnom i povijesnom zajedništvu, ili pak na čisto gospodarskim interesima i profitu. I čijem?

U svakom slučaju, pokušaji da se definira ta buduća Europa u koju se bismo jednog dana morali integrirati danas još uvijek otvaraju više pitanja i nedoumica nego što daje odgovora.

Zatim dolaze brojna ostala pitanja. Ako se već i nalazimo geografski na ovom kontinentu, i to na jednom geostrateški izuzetnom položaju, želimo li, moramo li i možemo li sudjelovati u sadašnjim i budućim integracijskim procesima, prije nego što doznamo kamo vode, a posebno utvrdimo što će značiti za budućnost Hrvatske i hrvatskog naroda. Drugim riječima – koji su točno razlozi – politički, gospodarski, sigurnosni, kulturni, demografski, itd itd, koji mogu i moraju odrediti naše stajalište i djelovanje? Zašto dakle moramo, koji je zapravo cilj, pa tek tada da razmislimo i utvrdimo kako?

Integracija i birokracija

Tu moram postaviti i jednu načelnu promjebdu. U ovom procesu se može lijepo uočiti jedan standardni potupak karakterističan za svaku – a pogotovo nadnacionalnu birokraciju: Zamjena cilja i metode, tj. procedure ili postupka za postizanje tog cilja. Drugim riječima, u početku neke akcije se i spominje njezin cilj, zatim i postupak da bi se do njega došlo, ali ubrzo sva pažnja prelazi na sam postupak, proceduru, a cilj se zapravo zaboravlja. To omogućuje birokraciji da preuzme kontrolu i manipulira procesom, pa tako zapravo sam postupak i dominantna uloga birokracije postaju novim, i stvarnim ciljem.

To možemo ilustrirati i primjerom procesa europske integracije koji je u početku imao dobro definirane ciljeve, gospodarski napredak kroz suradnju i redukciju administrativnih ograničenja, a politički zaštitu od zajedničke ugroze sa strane Sovjetskog bloka. Treba naglasiti da su nositelji tog procesa bili veliki demokršćanski političari i vizionari (Monnet, Schuman, De Gasperi, Adenauer, Spaak i ostali), kojima je pred očima bila Europa kao kulturno-civilizacijski pojam, i na tome su gradili svoju projekciju budućnosti.

Postepeno i rafinirano glavnu ulogu u zapadnoeuropskoj politici, pa i u procesu integracije preuzeli su političari socijalističkog svjetonazora koji su uspjeli izvršiti spomenutu zamjenu cilja i postupka, uz dominantnu ulogu centralne birokracije, čime se zapravo poništila originalna koncepcija Europe kao civilizacijske zajednice, a istovremeno negirala osnovna načela demokracije. Dogma o neizbježnoj i neupitnoj integraciji, i to na način kako ga definira centralna birokracija, potpuno je zamijenila cilj o kojem se više niti ne raspravlja. Pored gospodarske (i tehnološke) integracije – koja je sigurno dovela i do brojnih pozitivnih učinaka - nametnuta je i ideja političke i svake druge: centralna administracija oktroiranim propisima jednostrano želi dirigirati svim područjima društva. Nešto što je u početku imalo koristan i uzvišen cilj i smisao - suradnju i približavanje europskih naroda i država na temelju uzajamnog uvažavanja, tolerancije i zajedničkih interesa, izrodilo se u noćnu moru.

Integrirana Europa i načelo supsidijarnosti

Europa je posljednjih stoljeća – pa de facto i danas – strukturirana u nacionalne države, veće, manje, srednje, bogatije i siromašnije, od kojih su neke odavno formirane, neke kasnije, a neke su bile sprečavane u nastanku sve do kolapsa komunističkog sustava 1989-1990 godine. Te prepreke rezultat su povijesnih kretanja, najčešće interesa «velikih sila», koji su najjasnije formulirani npr. na Berlinskom kongresu (1814-16), u Versaillesu (1918) i u Jalti (1944). Sada se događa da «stare» i konsolidirane nacije-države (od kojih su mnoge sudjelovale u spomenutom sprečavanju formiranja nekih nacionalnih država u ime svojih hegemonističkih ciljeva) odriču pravo tim «mladim» državama na konsolidaciju i afirmaciju. Pri tome se prikriva činjenica da je stabilna nacionalna država ne samo prirodan i nužan okvir – pa i pravo svakog naroda – nego i da je to neophodna faza u procesu integracije, izgradnje «viših» struktura i oblika suradnje.

U izgradnji tih «viših» struktura evidentno je da treba uvažiti jedno od temeljnih načela svake efikasne složene organizacije, a to je načelo supsidijarnosti. Ono kaže da se donošenje odluka u procesu upravljanja mora zadržati na najnižoj razini koja omogućuje efikasno funkcioniranje složenog sistema. Tek ako postizanje nekog utvrđenog cilja nije moguće na toj razini (npr. nacionalna država), tada se odlučivanje prenosi na višu razinu (zajedničke institucije).

Iako je to načelo formalno prihvaćeno u procesu europskih integracija, odnosno u tijelima Europske unije, osnovni problem je činjenica da su ciljevi stvaranja složene, integrirane strukture negdje zagubljeni, slučajno ili namjerno, pa se niti kriterij (potreba postizanja cilja) za prenošenje «vlasti» ne može točno utvrditi.

Tome treba dodati da centralna birokracija uvijek želi podići razinu odlučivanja, bez obzira na potrebe ili štetu koja time nastaje, jer tako zapravo sebi prisvaja vlast i eliminira načela koja bi tu samovlast mogla ograničiti ili kontrolirati. Zamučivanjem ciljeva i razina odlučivanja nestaje i odgovornost, a to u svakoj organizaciji vodi u brži ili sporiji raspad.

Primjer: Europski ustav

Zamjena ciljeva i metoda trajni je problem u Europskoj uniji – npr. je li uvođenje zajedničke valute bilo samo po sebi cilj ili je postojao neki drugi razlog, i koji (gospodarski, politički ?), i ako

je - da li je postignut ? No rasprave oko Europskog ustava možda je najbolji primjer kako se neke ideje mogu transformirati i poprimiti «mistične» razmjere.

Najprije, ovdje se najočitije vidi da su procesi političke i pravne integracije i regulative pokrenuti a da o tome nije provedena rasprava niti donesena načelna odluka u okviru demokratske procedure. Većina ključnih odluka donesena je izvan izabranih tijela a unutar birokratskih struktura, i sad su one dobile status «svetih krava» u koje se ne smije niti posumnjati.

Tako je i s pitanjem Europskog ustava koji bi trebao biti temeljem buduće tvorevine o kojoj nije postignut ni elementarni konsenzus unutar zemalja EU, a pogotovo ostalih zemalja za koje se (načelno) tvrdi da će jednog dana postati članicama. To dovodi do dugih rasprava vrhunskih pravnika, u kojima se – pored ostalog - sukobljuju tri različita mentaliteta, tri različita pravna sustava i tradicije: francuski (centralizatorski), germanski (ili srednjoeuropski ?) i anglosaski (skloniji realnijim i pragmatičnim rješenjima), između kojih ne može doći do kompatibilnosti na čisto stručnom, nomotehničkom planu, a bez intervencije dobro definirane vizije buduće situacije. Koje zapravo nema !

I tu se pojavljuje u konkretnim prijedlozima neriješeno pitanje supsidijarnosti, tj. razine odlučivanja i djelomičnog ili potpunog prijenosa nacionalnog suvereniteta na nove institucije. Evidentno, neke snage u središnjoj birokraciji – ili one koje ju kontroliraju – zagovaraju potpuno ukidanje nacionalnog suvereniteta – počinjući s gospodarskim, ali i u svim ostalim aspektima gdje nacionalna država regulira i treba štiti nacionalne interese.

Pojavljuje se i problem same definicije buduće Europe, u osnovnim odredbama koje bi trebale sadržavati temeljna načela i biti putokaz i regulator u donošenju svih kasnijih odluka, zakona, propisa i sl. U prijedlozima se pokušalo eliminirati odrednice koje vezuju duhovne temelje europske civilizacije s judeo-kršćanskim načelima, što je izazvalo negativne reakcije ne samo Svete Stolicе.

Obitelj naroda ili superdržava

U trenutku kada je, posebno za nas, od bitne važnosti utvrditi strukturu i karakter buduće Europa – to se pokazuje iznimno teškim. Proces integracije prate velike nedoumice i napetosti, on se - kako je rečeno - reducirao na administrativno/birokratske zahvate koji izazivaju sve više skepticizma i otpora, traženja i preispitivanja samog smisla te integracije. Postaje li Europa golemom superdržavom, s jednom supernacijom, i potom super(ne)kulturom, ili će to biti obitelj naroda, zajednica suverenih država, koje svojevolumeno i na dogovoreni način pristaju reducirati svoj suverenitet? Hoće li Europa zadržati svoju kulturnu raznolikost i bogatstvo, gdje će brojnije i malobrojnije, moćnije i slabije nacije živjeti u toleranciji i harmoniji, uz poštivanje nacionalnih identiteta, tradicija i specifičnih želja i potreba – ili će to postati amorfni «melting pot», lonac za taljenje i miješanje? Dakle – hoće li Europa biti definirana kao gospodarski, vojni i politički entitet, u kojem prirodno dolazi do dominacije jačih i većih, ili će se integrirati na temelju svoje postojeće tradicije, kulture i civilizacije ?

Europa i sustav vrednota

Treba posjetiti da niti u prošlosti brojni pokušaji stvaranja ujedinjene Europe nisu bili ni ugodni za sudionike ni prihvatljivi, - nisu bili dobrovoljni nego su se zapravo većinom svodili na obična vojna osvajanja – od širenja Rimskog imperija, invazija barbara, pa sve do Napoleonovih osvajanja i užasa do kojih su doveli pokušaji Lenjina i Staljina, odnosno Mussolinija i Hitlera da prošire svoju totalitarnu vlast u Europi. Ako analiziramo te katastrofalne «pokušaje integracije», lako možemo zaključiti (ili se barem nadati) da su propali – i da će jednako propasti svi budući pokušaji koji se budu oslanjali na silu, vojnu ili političku ili gospodarsku – i koji budu vodili do nepravednih rješenja.

Oni doista dobrovoljni pokušaji integracije redovito su bili motivirani nekom vanjskom ugrozom, poput npr. straha od Sovjetskog Saveza, dakle negativnim razlozima a ne nekim pozitivnim ciljevima.

Stvarna i trajna integracija mora se temeljiti na drugim načelima, na prihvaćenom sustavu vrednota, na obnovi onih istih humanističkih načela na kojima su nastala i naša današnja društva, mora dakle zadovoljiti opravdane interese i želje svih Europljana.

Pogled u prošlost može nam poslužiti da naslutimo takvu budućnost i poželjne putove europske integracije – a to znači put prema Europi definiranoj kao prostoru zajedničke civilizacije i kulture.

Takav putokaz možemo naći u riječima pape Ivana Pavla II koji je često naglašavao svoju brigu za budućnost ujedinjene Europe, od poznatog govora 1982 u Santiago de Compostela, ili u Europskom parlamentu u Strasbourgu 1988, gdje je neprestano naglašavao kršćanstvo kao jedan od temelja duhovnog zajedništva europskih naroda. Stoga je podržao izgradnju Europe kao «zajedničke kuće» naroda od Urala do Atlantika, Europe ravnopravnih nacija, utemeljene na dubokim duhovnim korijenima, na pravdi i toleranciji, na načelima mira i suradnje, poštivanju ljudskih prava, posebno na solidarnosti prema slabima i siromašnima.

U tom smislu treba razumjeti i podršku Svete Stolice i Svetog Oca osobno u procesu nastanka i međunarodnog priznanja nezavisne hrvatske države, kao demokratskog okvira koji jedini omogućuje napredak hrvatskog naroda, posebno osiguranje vjerskih sloboda.

Nisam siguran da su ta načela dovoljno prisutna i prihvaćena među ljudima koji danas vode i usmjeruju procese europskih integracija, i zato sam vrlo skeptičan prema budućnosti takve Europe. Ali to ne znači da trebamo odustati i zašutiti - baš naprotiv!

Hrvatska i Europa

U tom kontekstu postavlja se i pitanje mora li Hrvatska bezpogovorno pristajati na sve zahtjeve i prihvaćati sve sugestije i «uvjete» una putu prema Europskoj uniji, ili možemo i mi Europi postaviti neka pitanja i zahtjeve.

Smatram da to ne samo možemo nego i moramo, a to se odnosi na sve zemlje koje su danas izvan Europske unije. Razlog je i načelan i konkretan. Naime, proširenje EU načelno se može odvijati na dva načina:

Prvi: Primanje pojedinih zemalja u EU prema kriterijima, tj. pravilima koje danas diktira EU i njezin čelnici, ravnajući se samo prema interesima sadašnjih članica EU, dakle je maksimalno zadovoljavanje njihovih gospodarskih i političkih ciljeva. To je uglavnom sadašnja praksa, ali ona ne može dovesti dio trajne stabilne situacije, stabilne Europe koja bi zadovoljavala maksimum zajedničkih interesa, jer bi bila utemeljena na jednostranim interesima, te stoga neravnojpravna, pa prema tome i nepravjedna.

Drugi: Zajednička izgradnja nove EU, a to znači proces u kojem bi ravnopravno sudjelovale sve zemlje – i sadašnje i buduće članice, sa svojim ulogom, argumentiranim interesima, iskustvima, prijedlozima, i prije svega s povjerenjem u prednosti poštenog zajedništva i dobrom voljom. To je proces koji sada ne opažam, ali mislim da je nužan za dugoročnu stabilnost nove zajednice.

Prema tome mislim da je u svakom slučaju neophodno da Hrvatska i točno utvrdi i prezentira i argumentirano brani svoje interese, zahtjeve, svoje relativne prednosti i moguće doprinose, kao i svoje probleme i teškoće. To je potrebno Hrvatskoj, ali je dugoročno – kako sam rekao – to potrebno i za stabilnost buduće europske zajednice.

Hrvatski nacionalni identitet

Ako prihvatimo da je sačuvanje identiteta nacionalni prioritet (ili jedan od najvažnijih) – iako zvuči malo apstraktno i nerealno, u svakom slučaju ambiciozno, - postavlja se pred nama čitav niz pitanja, potpuno regularnih tema, kojima se u drugim narodima već generacijama bave ne samo pojedinci (bilo ih je i u Hrvata, ali njihovi pokušaji su ipak ostali izolirani i parcijalni) nego i moćne institucije.

Razlog za to naše zaostajanje je jednostavan – nepostojanje nacionalne države i život pod vlasti i kontrolom stranih centara moći, kojima nije bilo u interesu, pa su čak i sprečavali takve aktivnosti. I ovo je jedan od primjera koji govori da je nacionalna država apsolutno ključni faktor zaštite dugoročnog razvitka i prosperiteta jednog naroda!

Razmotrimo najprije kakav je danas identitet, točnije nacionalni identitet hrvatskih stručnjaka, intelektualaca, te identitet hrvatskih političara. (Ja ću te dvije skupine pomatrati zajedno.)

Nacionalni identitet pojedinca dio je njegova ukupnog identiteta, i zapravo nije sasvim dobro definiran pojam, jer se nacionalni identitet može povezati samo uz zajedništvo, uz ono što povezuje neku narodnu zajednicu. Ipak možemo govoriti o sudioništvu pojedinca u tom kolektivnom identitetu, i to unutarnjem, emotivnom – što je doduše dosta fluidno, i vanjskom, djelatnom, što se već može preciznije iskazati i pratiti.

Taj djelatni dio zapravo je i najbolji pokazatelj emotivnoga, ali uz emocije zavisi i o društvenom i političkom okruženju koje ga ili omogućuje i potiče ili sprečava i guši. U našem slučaju to okruženje – dominantni utjecaj stranih interesa, a do nedavno i izravna strana državna vlast - u posljednja dva stoljeća izravno je, više ili manje agresivno, gušilo i sprečavalo razvitak i iskazivanje hrvatskog identiteta.

To je natjeralo ljude da svoje osjećaje i njihovo iskazivanje reduciraju u najuži krug obitelji i povjerljivih prijatelja, a imalo je za posljedicu i negativnu selekciju u pojedinim segmentima društva, u prvom redu među političarima, ali i među nekim drugima profesijama, znanstvenicima u raznim područjima, itd. Može se generalno reći da je snaga nacionalnog osjećaja preživjela obrnuto razmjerno utjecaju i važnosti koju su neke profesije imale u javnom i političkom životu, jer je cijena uspješne karijere bila negiranje nacionalnog, ali i vjerskog i socijalnog identiteta, a često i profesionalnih normi.

O tri faze – tri modela uništenja hrvatskih intelektualnih elita, odnosno čitave srednje klase, govorio sam opširnije na drugom mjestu, pa ću ih ovdje samo spomenuti: to su bili najprije fizičko uništenje, zatim rigidna kontrola sovjetskog tipa i konačno marginalizacija, osobito uspješna u okviru pogubnog sustava samoupravljanja.

(To se može vrlo dobro – i kvantitativno – pokazati analizom djelovanja Sveučilišta u Zagrebu.)

Usprkos svim tim negativnim okolnostima, zapanjuje snaga i širina zdravog nacionalnog osjećaja u hrvatskom narodu, i njegovo eruptivno, ali odlučno i dostojanstveno iskazivanje u najtežim trenucima, kad je imao jasno definirane ciljeve i program i vodstvo. Još uvijek dakle postoje brojni vrsni, «elitni» pojedinci, samo ih treba prepoznati, aktivirati i umrežiti.

Prema definiciji i sačuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta

Govoreći o sačuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta zapravo proširujemo središnje pitanje ove tribine i otvaramo dvije nove teme:

Prva tema: Što je ono bitno za identitet hrvatskog naroda – kako to utvrditi i obrazložiti, a koje su nebitne, varijabilne karakteristike, i kako se prema njima odnositi, te zašto i kako ih želimo mijenjati?

Jasno je da je ovo tek upozorenje o važnosti ovog vrlo kompleksnog pitanja, odnosno i poziv na sustavnu raspravu, pa ću ovdje samo spomenuti tri glavne komponente, konstante koje određuju nacionalni identitet:

narod i njegov karakter (npr. pripadnost zapadno-europskoj kršćanskoj tradiciji i svjetonazoru, homo faber, tolerancija ali otpornost i upornost, itd.),
teritorij i geopolitički položaj (granica zapadnog i istočnog kršćanskog svijeta, izloženost osvajačima, posebno prodoru Osmanskog carstva, srednjoeuropski i pomorski položaj, itd.), te
povijesno iskustvo i želja za zajedništvom (tj. aktivni osjećaj identiteta).

Treba naglasiti da su prva dva od ovih elemenata u povijesti imali i svoje pozitivne i negativne aspekte!

Druga je tema: Kako voditi proaktivnu nacionalnu politiku u svim tim procesima, kako se ponašati u zadanim uvjetima i okolnostima radi postizanja zadanih ciljeva, dakle utjecati na svoju sudbinu, biti njezin gospodar, a ne pasivno promatrati i biti objektom nečijih odluka. Ovakva pasivnost u narodu opravdano izaziva osjećaj nemoći i frustracije i defetizam, koji uništavaju i ovako slabašne demokratske procese u društvu, i tako omogućuju povratak totalitarizma, apsolutne vlasti jedne interesne skupine.

Obje ove teme zahtijevaju sustavno, stručno i dugoročno promišljanje sadašnjeg stanja i planova, koji se trebaju objediniti u svojevrsnu Strategiju dugoročnog razvitka Hrvatske, kao temelja svakog budućeg političkog djelovanja.

Da rezimiram nakon ovih kratkih napomena o nacionalnom identitetu. Za mene nije uopće u pitanju treba li sačuvati hrvatski nacionalni identitet, nego kako to učiniti, i to otvara brojna konkretna pitanja o kojima bi trebalo hitno otvoriti poštenu, stručnu i argumentiranu raspravu – što nažalost ne primjećujem u današnjoj javnosti – niti političkoj, niti akademskoj niti uže stranačkoj, niti medijskoj... Možda je ovo dobro mjesto da se na to upozori i potakne.

/Izlaganje na Socijalnoj tribini Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve 25. ožujka 2003. Objavljeno u zborniku «Hrvatski identitet u Europskoj uniji», ur. Stjepan Baloban (Zagreb, 2003)/

22.08.2003.

Marijan Šunjić